Kent u uw wijk?

Ton Wolters

Hoofdstuk 9

de Sint-Jansmolen

Uit documenten van 1340 is bekend dat tot de nederzetting Sint-Jansgeleen (tussen Sweikhuizen en Spaubeek) een herenhuis, een neerhof (=hoeve) en een aan de Geleenbeek liggende graanmolen behoorden.
Uit deze stukken blijkt dat men van de olie- en volmolen van Neder-Spaubeeck (=Oude Kerk) over de beide oevers van de Geleenbeek naar de graanmolen bij Genhoes kon gaan.
Zie hiervoor: Kent u uw wijk? deel 8

Langs de gehele loop van de Geleenbeek hebben ooit 21 watermolens gestaan.
Het merendeel ervan is volledig verdwenen of zijn slechts restanten van aanwezig.
Van deze molens zijn er slechts 6 behouden gebleven, waarvan er nu nog 4 maalvaardig zijn.
100 Meter stroomafwaarts van de huidige Sint-Jansmolen, richting Biesenhof, lag omstreeks 1150 een eerste molen, de Busschopsmolen.
Rond 1400 moest deze plaatsmaken voor een tweede nieuwe molen, waarschijnlijk op de plaats van de tegenwoordige molen.

Deze tweede molen werd rond 1775 gesloopt en vervangen door de huidige derde molen. Ze werd, evenals het ernaast liggende herenhuis, gelijktijdig gebouwd door prins Charles Joseph de Ligne.
In 1779 verkocht de Ligne zijn bezittingen aan Nicolaas Willems, de schatbewaarder van de prins-bisschop van Luik. Een nichtje van deze Nicolaas Willems erfde in 1788 alles. Zij trouwde met Claude Joseph Romain, comte De Marchant et d'Ansembourg. Deze familie bleef tot 1914 in het bezit van huis Sint-Jansgeleen en de molen; sinds die tijd is het gehele molencomplex met het aanliggende herenhuis particulier bezit.
Tot de Franse Tijd was de Sint-Jansmolen een banmolen, hetgeen betekende dat de boeren van Spaubeek, Beek, Genhout en Kelmond er hun graan moesten laten malen. Ze maakten hiertoe eeuwenlang gebruik van de oude verbindingsweg, de Meulewaeg, thans Manegeweg tussen Genhout , Houbelrade (nu Hobbelrade) en Neder-Spaubeeck .
Met de komst van het Franse leger van Napoleon in 1795 werden alle oude herenrechten met de daaraan verbonden privileges vervallen verklaard. De Beekse boeren waren nu niet meer verplicht hun graan op de Sint- Jansmolen te laten malen en bouwden in 1801 hun eigen molen aan de Schimmerterweg, de Hubertusmolen bij Klein-Genhout.

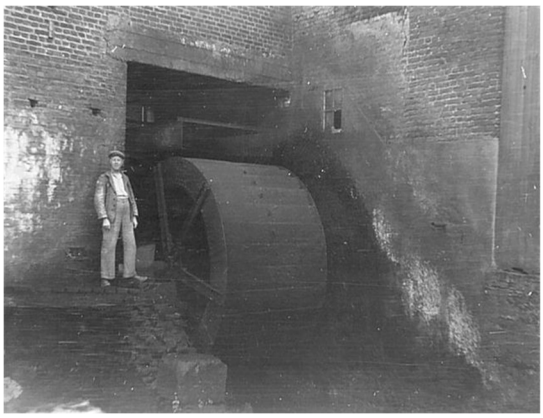

Vanaf de Geleenbeek werd het water via de molentak en de maalsluis naar de kanjel (=toevoergoot) geleid. Ter plaatse was er zo'n groot hoogteverschil dat er gebruik gemaakt kon worden van een bovenslagrad. Dit waterrad had een doorsnede van 3 meter en was bijna 2 meter breed. Deze afmetingen waren overigens gebruikelijk bij oude waterraderen. De maalinrichting zelf bestond uit drie maalkoppels. In 1939 werd er een turbinegebouw met een generator bijgebouwd. *(foto hierboven)* De turbine had een eigen watertoevoerleiding met sluis. De opgewekte elektriciteit was uitsluitend voor eigen gebruik. In 1962 werd het maalbedrijf stilgelegd en het turbinegebouw afgebroken. In 1965 kocht het Waterschap Geleen- en Molenbeek het stuwrecht af, werd de dode molentak gedempt en de loop van de Geleenbeek ter plekke verlegd naar de huidige situatie. Het waterrad met de kanjel en de achterliggende molentak bleven gehandhaafd, zodat het gebouw aan de achterzijde nog steeds op een watermolen lijkt. *(foto's vorige pagina)*
In het molengebouw is de maalstoel met het gangwerk nog oorspronkelijk. Van het maalgedeelte op de steenbedding bleef nauwelijks iets gespaard. Van de drie maalkoppels resteren allen nog maar de liggers. Verder werd de lager liggende maalvloer opgehoogd tot de hoogte van de huidige binnenplaats.

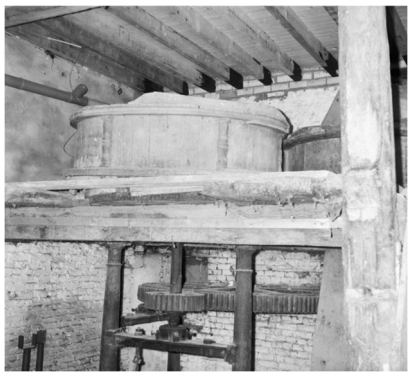

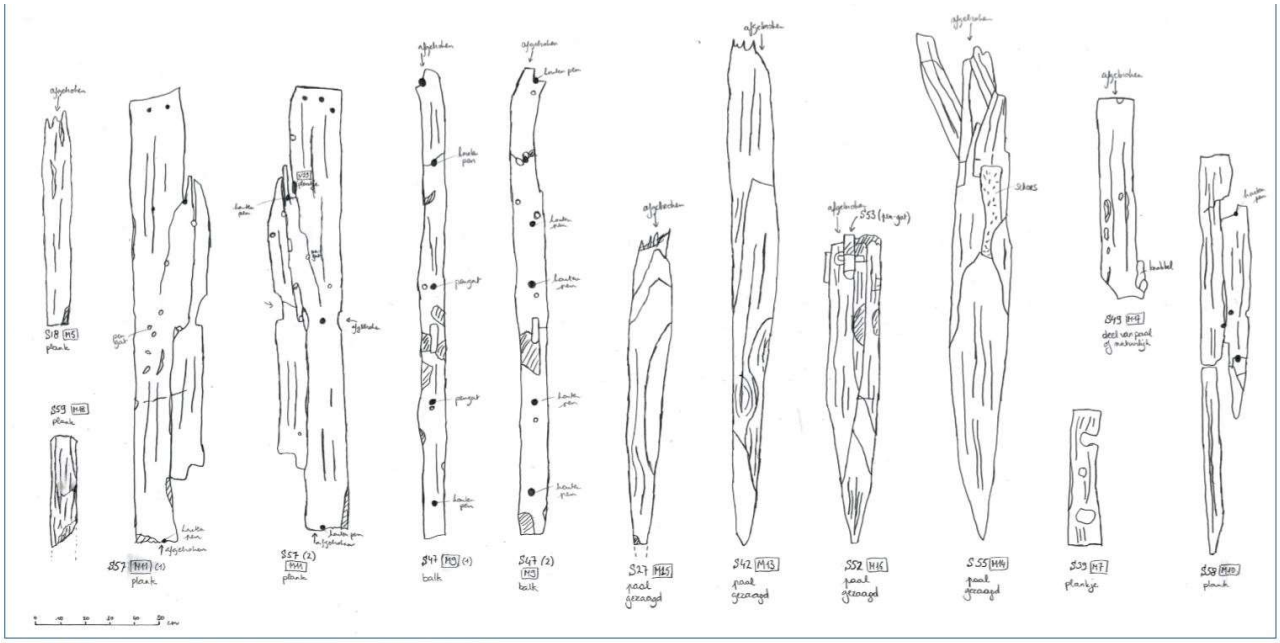

Figuur 12. Tekeningen van palen, en een aantal planken en balk (vindplaats 3).

In 2015 werden achter de tennisbanen, bij reconstructiewerkzaamheden aan de bedding van de Geleenbeek houtresten aangetroffen. Uit nader archeologisch onderzoek van RAAP bleek dat het 15 heipalen en een deur van een vierde, nog onbekende, watermolen waren die omstreeks 1550 op deze plek gestaan heeft.

Bronnen:

- *RCE Amersfoort, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, register van rijksmonumenten*
- *Sint-Jansgeleen, Arthur Schrijnemakers, 1985*
- *Becha, Tijdschrift Heemkundevereniging Beek, 1991, Paul Mennens*
- *Geschiedenis van Geleen, deel 1, Arthur Schrijnemakers, 1998*
- *RAAP Weesp - notitie 5929: Herinrichting Geleenbeek Corio Glana,*
- *De Geleenbeek, Cultuurhistorisch Genootschap in Limburg, 2019*
- *Interview met Paul de Wit, amateurhistoricus uit Spaubeek*
- *Wikipedia; sint-jansmolen*

Foto's*;*

- *Beeldbanken van de Heemkundeverenigingen Geleen en Beek, RCE Amersfoort, RAAP en Paul de Wit, Ton Wolters*
  Maquette aanwezig bij Heemkundevereniging Geleen